

İlkokul Öğrencilerine Yönelik Geliştirilen Duygusal Farkındalık Etkinliklerinin Akran Zorbalığını Önlemede Etkisi *

Yasin Akay ¹

Öz

Bu araştırmada ilkokul öğrencileri için geliştirilmiş, duygusal farkındalığı artırmaya yönelik çeşitli uygulama ve etkinliklerin okuldaki akran zorbalığını önlemede etkisi incelenmiştir. Çalışmada öğrenciler için çeşitli oyunlar, etkinlikler, uygulamalar; veliler için eğitsel bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel veriler birlikte kullanıldığı için karma yöntem uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, İzmir Buca ilçesinde yer alan bir ilkokulda öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Geliştirilen tüm etkinlikler okuldaki öğrencilere uygulanmıştır. Araştırmada veriler “Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği İlköğretim (Çocuk) Formu” ile toplanmıştır. Ölçek 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören toplam 275 öğrenciye ön ve son test olarak uygulanmıştır. Çalışmada ayrıca araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış gözlem formu ile 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencileri teneffüs saatlerinde gözlenmiş, yine araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen nicel verilerin çözümlenmesinde bağımlı ve bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Nitel veriler ise betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Nicel verilerin çözümlenmesi sonucunda geliştirilen duygusal farkındalık etkinliklerinin, uygulama öncesine göre okulda var olan akranlar arası zorbaca davranışların azalmasında önemli derecede etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Elde edilen sonuçlara göre sınıf düzeyi olarak üçüncü sınıfların, cinsiyet olarak da erkek öğrencilerin bu tür davranışlara daha çok maruz kaldıkları belirlenmiştir. Nitel verilerin çözümlenmesi ile elde edilen sonuçlar ise nicel verileri destekler niteliktedir. Ayrıca öğrencilerde işbirliği, paylaşma, sorumluluk, yardımlaşma, problem çözme, empati, iletişim, etkileşim ve duygusal farkındalık gibi konularda olumlu değişimler meydana geldiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Akran Zorbalığı
İlkokul
Öğrenci
Duygusal Farkındalık
Etkinlik

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 12.08.2018
Kabul Tarihi: 10.07.2019
Elektronik Yayın Tarihi: 30.10.2019

DOI: 10.15390/EB.2019.8093

* Bu araştırma Makedonya'nın Ohrid kentinde gerçekleştirilen III. Uluslararası Doğunun Batısı, Batının Doğusu Konferansında (2018) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye, yasinakay35@hotmail.com

Giriş

İnsanın temel dürtüleri arasında yer alan saldırganlık ve buna bağlı olarak şiddet, son zamanlarda toplum içindeki insan ilişkilerini önemli derecede etkilemektedir. Geçmişten günümüze insanların olduğu her yerde gözlenen şiddet, özellikle son yıllarda aile içinde, kadına ve çocuklara yönelik olarak, bunun yanı sıra sporda, sokakta ve okullarda şiddet olarak toplumu oluşturan birçok kesimde artmaktadır. Şiddetin toplum içinde yaşanma sıklığı ise zamanla günlük hayatın bir parçasıymış gibi kabul edilmeye başlanmıştır (Gökler, 2009).

Toplumun önemli bir parçası olan okullar, geleneksel anlamda sadece başarıya odaklanırken, günümüzün çağdaş okulları, başarıyı sadece akademik olarak görmeyip bedensel, sosyal ve duygusal becerilerin geliştirilmesi olarak da görmektedirler. Bu nedenle okulların, bireylerin kişilik gelişimine katkı sağlayarak; saldırganlık, şiddet gibi davranışlardan uzak, mutlu ve üretken bireyler yetiştirerek sağlıklı bir toplum oluşturmaları beklenmektedir (Ayas, 2008).

Okulların mutlu ve topluma yararlı bireyler yetiştirmek gibi sorumlulukları bulunurken son yıllarda okullarda yaşanan istenmeyen davranışlar, öğrencilerin okullardan uzaklaşmalarına ve dolayısıyla okulların sorgulanmasına neden olmaktadır. Öğrencilerin okullardan uzaklaşmalarının birçok nedeni olmasına rağmen, bu faktörlerden belki de en önemlilerinden biri zorbalık olarak görülmektedir (Pişkin ve Ayas, 2011).

Zorbalık okullarda önemi üzerinde pek durulmamış bir güvenlik problemi olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman yetişkinler tarafından bireyin kişilik gelişimine yarar sağladığı düşünülen, büyüme sürecinin bir parçası olarak görülen zorbalık, bilinenin aksine toplum içinde en fazla okullarda meydana gelmektedir. Bu sürecin kaçınılmaz olduğunu düşünen yetişkinler, çoğu zaman, bu duruma müdahale etmeyi gereksiz görmektedirler. Bireylerin sahip olduğu bu düşüncelere rağmen içinde bulunulan yüzyılda zorbalığın zararlı bir davranış olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Ferguson, Miguel, Kilburn ve Sanchez, 2007).

Zorbalık ile ilgili ilk bilimsel çalışmaları yapan Olweus'a (1993) göre zorbalık; kişinin, sürekli ve düzenli bir şekilde bir veya daha fazla kişinin olumsuz davranışlarına maruz kalması olarak tanımlanmaktadır. Zorbalık; bilerek bir başkasına fiziksel, sözel ya da baskı yoluyla zarar verme davranışdır. Genellikle bu davranışı sergileyen bireylerde saldırganlık, hakaret etme, küçümseme gibi tutumlar sıklıkla görülür (Olweus, 1994). Pişkin (2002) birçok zorbalık tanımını inceledikten sonra zorbalığı; "bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri, kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü" olarak tanımlamıştır.

Bireyleri zorbalığa iten nedenler arasında kişinin aile yaşantısı, bakımı, yetiştirilme tarzı, yaşanan problemler önemli olabilmektedir. Zorbalık davranışlarının çok görüldüğü okullarda özellikle aile içinde sevgi, ilgi, yönlendirme, kontrol gibi mekanizmalarda sorunlar olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra aile bireyleri arasında yaşanan çatışmalar, boşanma, psikolojik rahatsızlıklar, bağımlılıklar da bireyleri zorbalığa götüren nedenler arasında yer almaktadır (Olweus, 1993).

Zorbalığın akranlar arasında görülen bir türü olan akran zorbalığı ise aralarında fiziksel ya da psikolojik olarak güç farkı bulunan bireylerden güçlü olanın kendiliğinden zayıf olana bilinçli olarak uyguladığı saldırganlık, şiddet ya da istenmeyen davranış olarak tanımlanmaktadır. Uygulanan şiddet karşısında zorbalığa maruz kalan kişinin korku, endişe yaşadığı, fiziksel ve psikolojik olarak etki altında kaldığı bir süreçtir (Akgün, 2005; Baldry ve Farington, 2005; Klomek, Marrocco, Kleinman, Schonfeld ve Gould, 2007; Olweus, 1994).

Saldırgan bir davranışın zorbalık olarak adlandırılabilmesi konusunda farklı sınıflandırmalar olmasına rağmen araştırmacılar arasında bir fikir birliğinin de olduğu görülmektedir. Bu konuda ilk çalışmaları yapan Olweus'un (1993) bu davranışları doğrudan ve dolaylı olarak sınıfladığı görülmektedir. Doğrudan uygulanan akran zorbalığı, fiziksel ve sözlü olarak yapılan doğrudan kişiyi hedef alan açık saldırıları, dolaylı olarak uygulanan zorbalık ise kişinin arkadaşlarıyla ilişkilerini bozmak, yalnız bırakmak, dışlamak gibi davranışları kapsamaktadır.

Akran zorbalığı çoğunlukla okullarda görülmekte olup Pişkin'e (2002) göre okullarda yaşanan bu saldırgan davranışlar, fiziksel olarak sataşma, alay etme, lakap takma, hakaret etme şeklinde, sözel olarak dedikodu çıkarma, dışlama şeklinde, dolaylı olarak kişinin para ve eşyalarını tehdit ederek ya da doğrudan alma, zarar verme şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Hughes (2005), zorbaca davranışların sözlü, ilişkisel ve fiziksel olarak sergilenebileceğini ifade etmektedir. Hughes'e göre sözlü zorbalık; isim takma, alay etme, küçük düşürme, tehdit etme, fiziksel zorbalık; tekme atma, vurma, çelme takma, itme, tükürme, ilişkisel zorbalık ise dışlama, yok sayma, dedikodu yapma, görmemezlikten gelme, eşyalarını almak veya zarar vermek şeklinde uygulanabilmektedir.

Genel olarak zorbalığı fiziksel, sözel ve ilişkisel olarak sınıflandırmak mümkündür. Yapılan birçok araştırmada araştırmacılar çoğunlukla bu üç sınıflamanın etrafında birleşmektedirler. Sınıflandırmalar arasında isim ve kapsam farklılıkları olsa da fiziksel zorbalık; güçlü olanın diğerine doğrudan temas yoluyla zarar verdiği davranışları, sözel zorbalık; sözlü ve yazılı olarak zarar veren davranışları, ilişkisel zorbalık ise yalnızlaştırma, dışlama, görmezden gelme, eşyalara yönelik zarar verme davranışlarını kapsadığı görülmektedir (Crick ve Grotpeter, 1995; Gladden, Vivola Kantor, Hamburger ve Lumpkin, 2014; Hawker ve Boulton, 2000; Mynard ve Joseph, 2000).

Zorbaca davranışların ortaya çıkma süreci zorbalık yapan ve zorbalığa maruz kalan olmak üzere temelde en az iki kişiyle olabilmektedir. Daha güçlü olan ve kendinden zayıf kişilere sürekli zarar verme eğiliminde olan kişilere *zorba*, zorbalığa maruz kalan, fiziksel, sözel ya da ilişkisel olarak zarar gören kişilere ise *kurban* denilmektedir. Ayrıca zorbaca davranışlara şahit olan fakat yaşananlara karışmayan kişiler de izleyici olarak adlandırılmaktadır. İzleyiciler; zorbayı destekleyen *itaatkâr izleyiciler*, kurbanın yanında olan *savunucu izleyiciler*, kurban ya da zorbadan herhangi birini desteklemeyen *seyirciler* olarak sınıflandırılmaktadır (Sutton ve Smith, 1999). Zorbaların en belirgin özellikleri akranlarına, ebeveynlerine veya öğretmenlerine yönelik saldırganlıkları, şiddete eğilimli olmaları, yıkıcı, öfkeli, tepkisel olmaları ve diğer insanlar üzerinde güçlü olduklarını kanıtlama ihtiyaçlarıdır. Ayrıca kendilerini kontrol etmekte güçlük çekerler, hoşgörülü olma, problem çözme becerileri, kaygı düzeyleri düşüktür (Gökler, 2009; Olweus, 1993). Zorbalar maruz kalan tarafta olan kişiler ise kurban olarak adlandırılır. Kurbanlar, mağdur kişilerdir ve genelde endişeli ve kendine güveni olmayan yapıya sahiptirler. Saldırıya uğradıklarında çoğunlukla sessiz kalma, geri çekilme veya ağlama şeklinde tepkiler verirler. Kendilerine olan saygıları düşüktür. Kendilerinin başarısız, beceriksiz olduklarını, istenmediklerini düşünürler. Bu tür bireyler genellikle aşırı korumacı aile yapısına sahiptir. Bu nedenle çatışma ile baş etme, problem çözme becerileri gelişmemiştir (Olweus, 1993).

Yapılan araştırmalar ister zorba ister kurban davranışı sergilesin, bu tür bir sürecin içinde olmanın bireylerin yaşamlarına akademik, sosyal, psikolojik olarak olumsuz etkileri olduğunu, arkadaşlık ilişkileri bozulan kişilerin zaman içinde yalnızlaştığını, dışlandığını bunun da toplum için ileride tehlike oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Olweus, 1993; Whitney ve Smith, 1993). Akran zorbalığına maruz kalmış bireylerde kin, nefret, öfke, kendine acıma, özgüven azalması, aşağılanma, stres, kendini güvensiz ve yalnız hissetme, dışlanma gibi duyguların yanı sıra akademik başarısızlık ve okula gelmeme isteği de sıklıkla görülmektedir (Ando, Asakura ve Morton, 2005; Eslea ve Rees, 2001; Pekel, 2004).

Okulda zorbalığa maruz kalan öğrencilerde ayrıca fiziksel ve duygusal anlamda yaralanmalar ile birlikte okula karşı isteksizlik, kuralları umursamama, arkadaşlık ilişkilerinde bozulma, psikolojik olarak kötüye gidip ve hatta intihar eğilimi gibi davranışlar uzun dönemde görülebilmektedir. Bu etkiler öğrencilerin özsayıgılarında azalmaya, arkadaşlarıyla ve yetişkinlerle ilişkilerinde bozulmaya ve depresyona neden olabilmektedir (Ando vd., 2005). Zorbaların etkisi, hem zorbalar hem de kurbanlar üzerinde sonraki yıllarda da devam etmektedir. Zorbalar maruz kalan öğrenciler yetişkinlik dönemlerinde kaygı, öfke, çaresizlik, genel bir başarısızlık duygusu, mutsuzluk, yalnızlık gibi duygular içinde olabilmektedirler. Aynı şekilde zorbalık yapan öğrenciler ise yetişkinlik dönemlerinde suçla karışma, dışlanma, yalnızlık gibi sorunlar yaşayabilmektedirler (Olweus, 1993).

Bireyler üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı okulda yaşanan zorbalık, dikkate alınması gereken sorunlardan biridir. Bu konu ile ilgili uzun zamandır yapılan araştırmalar, zorbalığın ve çocuklar arasındaki akran zorbalığının tüm dünyada oldukça yaygın olduğunu, önemli bir sorun teşkil

ettiğini ve bireylerin sağlıklı gelişimleri için ciddi bir tehdit oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Baldry ve Farrington, 2005; Eslea ve Rees, 2001; Pişkin, 2005; Whitney ve Smith, 1993). Yapılan farklı araştırmalarda kurban ve zorba öğrencilerin oranlarının % 50'ye vardığı belirtilmektedir. Türkiye'de yapılan araştırmalar da yurtdışında yapılan araştırmalarla benzerlik göstermektedir. İlköğretim ve lise öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmalarda zorbalığa maruz kalan ya da zorbalık yapan öğrenci oranlarının birbirlerine yakın oldukları görülmektedir (Kapıcı, 2004; Pişkin, 2005, 2006; Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005). Bununla birlikte yurtdışında olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda meydana gelen şiddet ve saldırganlık olaylarında yaşanan artışlar zorbalığın geldiği noktanın önemini tekrar ortaya koymaktadır (Pekel, 2004; Pişkin ve Ayas, 2011).

Birçok ülkede meydana gelen bu şiddet ve saldırganlık düzeylerindeki artışın nedenleri okullarda yaşanan zorbalığın nedenleri ve düzeyleri ile benzerlik göstermektedir. Genellikle toplumda yaşanan gelişmeler ülkenin eğitiminde yaşanan gelişmelerle ilişkilendirilmektedir (Olweus, 1994; Baldry ve Farrington, 2005). Zorbaca davranışların da en fazla yaşandığı kurumlar, okullar olarak ifade edilmektedir (Ferguson vd., 2007).

Okullarda meydana gelen zorbalıklar incelendiğinde, bu tür davranışların çoğunlukla oyun alanlarında, okul koridorlarında ve sınıfta gerçekleştiği görülmektedir (Olweus, 1993; Whitney ve Smith, 1993). Diğer araştırmalarda da zorbalık davranışlarının, genellikle öğrencilerin en çok etkileşim içinde oldukları sınıf içinde, okul koridorlarında, yemekhanede (kantin), okul servislerinde, tuvaletlerde görüldüğü belirtilmektedir (Doğan Ateş ve Yağmurlu, 2010; Karaman Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Smith ve Sharp, 1994).

Birçok araştırma sonucuna rağmen okullarda zorbalığın olmadığını ifade eden pek çok öğretmen ve yöneticiye rastlamak mümkündür. Yukarıda da belirtildiği gibi tüm dünyada yaygın bir problem olan zorbalığa, neredeyse tüm okullarda karşılaşılmaktadır. Bu sorunla karşı karşıya kalan okulların bazıları zorbalıkla mücadeleyi tercih ederken, bazı okullar ise bu sorunu doğal bir süreç olarak görmekte ve müdahale etmek yerine görmezden gelmektedirler. Okullarda bu tür şiddet ve saldırganlık içeren davranışları engellemek için çeşitli önleyici programlar geliştirmek gerekmektedir (Tübitak ve Ankara Üniversitesi, t.y.).

Bu önleyici programlardan en bilineni ve en sistemli olanı, zorbalık sorununu bütüncül bir okul yaklaşımıyla ele alan ve sistemli bir önleme programı geliştiren Olweus ve ekibinin geliştirdiği "Zorbalığı Önleme Programı"dır. Program Norveç, Almanya, İngiltere, A.B.D. gibi ülkelerde uygulanmıştır ve yapılan tekrarlı ölçümlerle zorbaca davranışlarda belirgin düzeyde azalmaların olduğu saptanmıştır (Olweus, 1995). Yine bir diğer kapsamlı çalışma da Peter Smith tarafından İngiltere'de yürütülen "Sheffield Zorbalık Karşıtı Projesi"dir. Projede, okulda zorba ve mağdur olan öğrencilerin eğitilmesi üzerinde durulmuş, zorbalık karşıtı stratejiler geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu yaklaşımı uygulayan okullarda zorbaca davranışlarda önemli ölçüde azalmalar meydana geldiği belirlenmiştir (Smith ve Sharp, 1994). Benzer şekilde Wilczenski ve diğerlerinin geliştirdikleri ve adını "Adil Oyun" koydukları önleyici programda öğrencilerin bazı becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiş ve uzlaşma, empati gibi becerilerle zorbalığın azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Program sonunda öğrencilerin zorbalıkla ilgili farkındalıklarının arttığı ve zorbaca davranışlarda azalmalar olduğu görülmüştür (Wilczenski vd., 1997). Ayrıca birçok okul yaklaşımını benimseyen program; İngiltere, Norveç, İsveç, İrlanda, Hollanda gibi Avrupa'nın birçok kentinde uygulanmıştır (Kutlu, 2005). Türkiye'de ise Dölek'in tanımlama ve müdahale bölümlerinden oluşan çalışmasında, uygulanan program sonrasında anlamlı derecede fark olmamasına rağmen, erkek öğrencilerin zorbalığa karşı uygulama öncesine göre daha duyarlı davrandıkları ortaya çıkmıştır (Dölek, 2002). Bunun yanı sıra Uysal'ın geliştirdiği "Şiddet Karşıtı Eğitim Programı" ortaokul düzeyindeki öğrencilere uygulanmıştır. Uygulama sonucunda şiddet eğiliminde anlamlı farklılıklar olmasına rağmen, şiddet davranışlarında önemli derecede farklılıklar oluşmamıştır (Uysal, 2003). Kutlu'nun (2005) yaptığı çalışmada uyguladığı "Zorbalıkla Başa Çıkma Eğitim Programı" ilköğretim öğrencileri üzerinde zorbalığı önlemede anlamlı derecede fark yaratmamıştır. Türkiye'de yapılan bazı diğer araştırmalarda ise daha çok ölçek geliştirme/uyarlama/uygulama, zorbalığın bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi gibi konulara yer verilmiştir (Kutlu, 2005).

Okullarda zorbalığı önlemek için kullanılacak yöntemler öncelikle olumlu, sıcak, samimi olmalı, ayrıca anne-baba, öğretmen ve yöneticilerin işbirliği içinde aktif rol aldığı, rol model oldukları, olumlu davranışların pekiştirildiği, istenmeyen davranışların konulan kurallarla açık ve tutarlı bir şekilde kontrol altına alındığı, fiziksel cezaların yer almadığı sevecen ortamları içermelidir (Ertunç, Yögev ve Kılıç, 2013; Olweus, 1995). Zorbalık davranışları gösteren ve maruz kalanları bir araya getirmemek veya zorbaca davranış gösterenlere karşı katı politikaların geliştirilmesi düşünülenin aksine etkinin düşük olduğu stratejilerdir. Zorbalığı önlemede etkili olabileceğine inanılan ve ihtiyaç duyulan stratejiler ise davranışsal değişime yönelik okul ve ev etkinlikleri, okuldaki tüm personelin ve ailelerin yer aldığı, zorbalıkla mücadeleyi içeren ılımlı, sevecen bir okul politikası veya okul kültürünün oluşturulmasıdır. Oluşturulacak program veya politika okul rehberlik servisi önderliğinde, öğretmen, yönetici ve velilere zorbalıkla ilgili eğitimler verilerek, içerisinde uzmanların da yer aldığı bir ekip çalışmasıyla yapılmalıdır (Gökler, 2009; Önder, Yurtal ve Özsezer, 2016).

Zorbalığın önlenmesine ilişkin kullanılacak yöntem ve stratejiler ayrıca önleme ve müdahalenin yanında etkili bir değerlendirmeyi de içermelidir. Yapılacak değerlendirme çalışmaları, görüşme, gözlem, anketler, sosyo-metrik testler, öğretmen, öğrenci ve veli görüşleri, akran ve öz değerlendirme şeklinde yapılabilir (Crothers ve Levinson, 2004).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, bu araştırmada ilkökul öğrencileri için geliştirilmiş, duygusal farkındalığı artırmaya yönelik çeşitli uygulama ve etkinliklerin okuldaki akranlar arası zorbalığı önlemede etkisi incelenmek istenmiştir. Çalışmada öğrenciler için çeşitli oyunlar, etkinlikler, uygulamalar gerçekleştirilmiş; veliler için ise eğitsel bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Dünyanın pek çok ülkesinde yaygın olan ve neredeyse tüm okullarda görülen zorbalığın önlenmesine yönelik geliştirilen bu etkinliklerin, tamamen ortadan kaldırmak mümkün görünmese de zorbalıkla mücadelede ve azaltılmasında etkili olabileceği düşünülmektedir. Ülkemizde yapılan çalışmalar düşünüldüğünde, yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılabilir gibi akran zorbalığını azaltmaya ya da önlemeye ilişkin program geliştirme çalışmalarının yeterli olmadığı görülmektedir. Akran zorbalığını önleyici çalışmaların okul temelinde ya da daha geniş çaplı yapılma oranları, bu alanda daha çok uygulamalı çalışmalara gereksinim olduğunu göstermektedir. Araştırmanın bu nedenle özellikle okul temelli yaklaşımlar açısından alana önemli ölçüde katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırma amaçları ve problemi doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

1. Duygusal farkındalık etkinlikleri uygulanan 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin “akran zorbalığı belirleme ölçeği” ön ve son test puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı mıdır?
2. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin “akran zorbalığı belirleme ölçeği” ön ve son test puanları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermekte midir?
3. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin “akran zorbalığı belirleme ölçeği” ön ve son test puanları sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermekte midir?
4. 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda duygusal farkındalık etkinliklerini uygulayan öğretmenlerin etkinliklere ve sürece ilişkin görüşleri nelerdir?
5. 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda gerçekleştirilen uygulamalara ve sürece ilişkin gözlem sonuçları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada deneysel desen olarak tek gruplu ön test-son test desen kullanılmıştır. Araştırma verileri hem nicel hem de nitel olmak üzere karma biçimde toplandığı için araştırma karma yöntem (yöntem üçgenlemesi) ile yürütülmüştür. Araştırmada bağımlı değişkenin cinsiyet ve sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği, hem ön test hem de son test puanlarına göre incelenmiştir. Ayrıca uygulama öncesinde ve sonrasında görüşme yöntemi, yine uygulama öncesi ve süreç içerisinde gözlem yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada karma yöntemin kullanılmasının nedeni kapsamlı araştırmalar için tek bir yöntemin etkili olmayacağı düşüncesidir. Aynı zamanda karma yöntem her iki araştırma yönteminin de avantajlarının kullanıldığı etkili bir yöntemdir (Punch, 2005).

Çalışma Grubu

Araştırma 2017–2018 öğretim yılı ikinci döneminde 12 Mart – 1 Haziran 2018 tarihleri arasında yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu, İzmir Buca ilçesinde yer alan bir ilkokulda 1. 2. 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören öğrenciler oluşturmuştur. Bu okulun seçilmesinin nedeni araştırmacının bu okulda görev yapıyor olması ve aynı zamanda okul idaresi, öğretmen ve velilerin araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmeleridir.

Araştırmada geliştirilen duygusal farkındalık etkinlikleri 36 sınıf öğretmeni, üç rehber öğretmen, üç yabancı dil öğretmeni ve dört idareci olmak üzere toplam 46 öğretmen tarafından uygulanmıştır. Bu etkinlikler 582 kız (% 48), 642 erkek (%52) olmak üzere toplam 1224 öğrenci ile yürütülmüştür. Okulda her sınıf düzeyinde dokuz şube yer almaktadır. Çalışmaya 1. sınıflarda 304, 2. sınıflarda 294, 3. sınıflarda 296 ve 4. sınıflarda 330 öğrenci katılmıştır. Geliştirilen etkinlikler anasınıflı, özel eğitim sınıfları ve devamsız öğrenciler hariç tüm sınıflarda tüm öğrencilere uygulanmıştır.

Çalışmada uygulanan Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (Çocuk Formu) 3. ve 4. sınıflarda dörder şube olmak üzere toplam sekiz şubeye ve 275 öğrenciye uygulanmıştır. Sınıfların belirlenmesi dokuzar şube içinden kura ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek 3. sınıflarda 69 erkek (% 52), 64 kız (% 48) öğrenci olmak üzere 133 öğrenciye (% 45) uygulanmıştır. 4. sınıflarda ise 64 erkek (% 45), 78 kız (% 55) olmak üzere toplam 142 öğrenciye (% 43) uygulanmıştır. Ölçeğin sadece üçüncü ve dördüncü sınıflara uygulanmasının nedeni ölçeğin 1. ve 2. sınıf öğrencilerine uygun olmaması, kura ile diğer sınıflardan örneklem belirlenmesinin nedeni ise veri toplama sürecinde okul mevcudunun kalabalık olmasından dolayı yaşanabilecek aksaklıkların düşünülmesidir.

Araştırmada, birinci ve ikinci sınıf öğretmenlerinden ikişer kişi, üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmenlerinden üçer kişi ile görüşme yapılmıştır. Birinci ve ikinci sınıf öğretmenleri gönüllülük esas alınarak seçilmiştir. Üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmenleri ise sınıflarında ölçek uygulanan iki öğretmen ve uygulanmayan bir öğretmen olarak yine gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Okuldaki iki okul psikolojik danışmanı, iki yabancı dil öğretmeni ve iki idareci ile de görüşme yapılmıştır. Araştırmanın görüşme yapılan öğretmen boyutunda cinsiyet dağılımı 5 erkek (% 31), 11 kadın (% 69) şeklinde belirlenmiştir.

Çalışmanın yapıldığı okul, çoğunlukla Türkiye'nin birçok yerinden göç alan ve sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı sayılacak bir bölgededir. Araştırmada toplam 401 veliye seminer verilmiştir. Velilerin cinsiyet dağılımı 128 erkek (% 32), 273 kadın (% 68) olarak belirlenmiştir. Velilerin yaş aralığı 24-52 olarak tespit edilmiştir. Kadın veliler genellikle ev hanımı, erkek veliler ise çoğunlukla işçi ya da esnaf olarak çalışmaktadır. Velilerin öğrenim durumu ise çoğunlukla ilköğretim mezunu ve ikinci olarak da lise mezunu olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler 3. ve 4. sınıf öğrencilerine ön ve son test olarak uygulanan “akran zorbalığı belirleme ölçeği (çocuk formu)”, yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem formları ile elde edilmiştir.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (Çocuk Formu)

Akran zorbalığı belirleme ölçeği çocuk formu Pişkin ve Ayas (2011) tarafından ilkökul öğrencileri için geliştirilmiş, 37 madde ve beş faktörden oluşan 5’li Likert şeklinde derecelendirilmiş bir ölçektir. Ölçek, çocuklar arasında görülen davranışların iki türü olan “zorba” ve “kurban” rollerini aynı anda ölçebilen bir yapıya sahiptir. Ölçeğin her iki boyutundan da bir öğrencinin alabileceği en yüksek puan 185, en düşük puan ise 0’dır. Ölçekten alınan yüksek puan okulda zorbaca davranışların fazla olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin geçerlik çalışmaları kapsamında yüz görünüm ve kapsam geçerliği için alan uzmanlarının görüşü alınmıştır. Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan DFA sonucunda 37 madde ve beş faktörden oluşan modelin kuramsal ve istatistiksel olarak uygun olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin kurban boyutunun iç tutarlık katsayısı .90 olarak, zorba boyutunun iç tutarlık kat sayısı ise .87 olarak hesaplanmıştır (Pişkin ve Ayas, 2011). Bu araştırma için uygulama öncesinde 275 öğrenciye uygulanan ölçekten elde edilen verilerin analizi sonucunda kurban boyutunun iç tutarlılık katsayısı .92 olarak, zorba boyutunun iç tutarlılık katsayısı ise .93 olarak hesaplanmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşme formunun hazırlanma sürecinde öncelikle araştırmanın amacı ve alt problemlerine uygun olarak açık uçlu sorular oluşturulmuştur. Sorular hazırlandıktan sonra Balıkesir Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve Uşak Üniversitesinde görev yapan üç alan uzmanından görüş alınmıştır. Söz konusu akademisyenlerin, kapsam, dil, anlatım, uygunluk ile ilgili önerilerinden sonra formda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra uygulamadan önce iki sınıf öğretmeni ile ön görüşme yapılmıştır. Öğretmenlerin yine benzer ölçütler konusunda sundukları görüşler doğrultusunda, gerekli düzenlemeler yapılarak form nihai halini almıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu üç temel soru ve bunlara bağlı alt sorulardan oluşmaktadır. Görüşmeler araştırma öncesi ve sonrası olmak üzere iki kez, aynı öğretmenlerle yapılmış ve aradaki değişim belirlenmeye çalışılmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde aşağıdaki temel sorular sorulmuş, görüşme esnasında alt sorularla detaylı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

1. Öğrenciler sınıf içinde, koridorda, kantinde, tuvalette birbirlerine nasıl davranıyorlar? Aralarındaki iletişim ve etkileşimden bahsedebilir misiniz?
2. Siz okulda akran zorbalığının olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunun neden kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Sizce sınıf düzeylerine ve cinsiyete göre akran zorbalığının düzeyi ve şekli değişiyor mu? Açıklar mısınız?
3. Okulunuzda gerçekleştirilen akran zorbalığı projesinde uygulanan etkinlikler ve süreç hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Yarı Yapılandırılmış Gözlem Formu

Gözlem, görüşme yöntemiyle elde edilen verileri doğrulamak ya da desteklemek amacıyla kullanılan nitel veri toplama yöntemlerinden biridir. Gözlem ile söz konusu ortamı detaylı olarak incelemek ve betimlemek mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Bu araştırmada, araştırmacı tarafından geliştirilen gözlem formu ile sınıflar, okul koridorları, okul bahçesi, kantin, tuvaletler araştırma öncesi ve araştırma sürecinde betimleme amaçlı gözlenmiştir. Gözlem formunun geliştirilme sürecinde taslak form daha önce belirtilen uzmanlara gönderilmiş, uzmanların amaç, kapsam ve uygunluk konularında verdikleri öneriler doğrultusunda form

uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Buna göre yarı yapılandırılmış gözlem formu üç temel sorudan oluşmaktadır. Geliştirilen formda yer alan sorulara aşağıda yer verilmiştir.

1. Öğrenciler sınıf içinde, koridorda, kantinde, tuvalette birbirlerine nasıl davranıyorlar, iletişim ve etkileşimleri nasıldır?
2. Okulun belirtilen alanlarında (sınıf, koridor, kantin, bahçe, tuvalet vs.) akran zorbalığı var mıdır? Varsa daha çok hangi sınıf düzeyi ve cinsiyette öğrenciler tarafından uygulanmaktadır?
3. Uygulanan duygusal farkındalık etkinlikleri ve süreç öğrenciler arasındaki iletişim, etkileşim ve akran zorbalığını nasıl etkilemiştir?

Denel İşlemler

Araştırmada kullanılan duygusal farkındalık etkinlikleri sınıf öğretmenleri, idareciler, yabancı dil öğretmenleri ve okul psikolojik danışmanlarından oluşan bir ekip tarafından geliştirilmiştir. Etkinliklerin tasarım aşaması yaklaşık bir ay sürmüş, uygulama aşaması ise yaklaşık olarak iki buçuk ayda tamamlanmıştır. Oluşturulan programda temel olarak üç boyut ele alınmıştır.

İlk olarak öğretmenlerle uygulama öncesinde yaklaşık dört saat süren bir bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Toplantıda tasarımdan bahsedilmiş, etkinlikler tanıtılmış ve uygulamalı olarak öğretmenlerle birlikte yapılmıştır. Toplantıya ayrıca üniversitelerden alan uzmanları davet edilmiş, konu ile ilgili öğrencilere yaklaşım yöntemleri üzerinde tartışılmıştır. Öğretmenlere etkinliklerin temelinde olan farklı duyguların farkındalığı, öfke kontrolü, empati, değerler ve doğru iletişim gibi konuların öneminden bahsedilmiştir.

Programın ikinci boyutu ise tüm okul personelinin katılımıyla gerçekleştirilen uygulama boyutudur. Uygulama boyutunda öğrencilerin kendi ve arkadaşlarının duygularını anlamalarını sağlayacak çeşitli oyun ve etkinliklere yer verilmiştir. Her hafta bir ya da iki etkinlik ile tüm seviyelerdeki tüm sınıflar aynı zaman dilimlerinde etkinlikleri uygulamışlar ve süreç öğretmenler tarafından kayıt altına alınmıştır. Uygulama sürecinde hem sabahçı hem de öğlenci öğrenciler 4. teneffüslerinde kontrollü teneffüs uygulaması ile öğretmenleri ve her sınıfta, sınıf öğretmenleri tarafından seçilen bir öğrenci (oyun koçları) gözetiminde zorbalığı önlemeye, duygusal farkındalığı arttırmaya yönelik oyunlar oynamışlardır. Yine program kapsamında öğrenciler her gün bir teneffüslerini müzik eşliğinde dans ederek geçirmişlerdir. Uygulama süresi boyunca ayrıca okulun tüm koridorlarında yer alan panolarda akran zorbalığını önlemede yardımcı olabilecek çeşitli resim, görsel ve afişler kullanılmıştır. Program kapsamında etkinlikleri geliştiren öğretmenlerin organize etmesiyle, yine öğrenciler tarafından oluşturulan tiyatro ve müzik gruplarıyla tüm sınıflara akran zorbalığı ile ilgili bilinçlendirmeye yönelik performanslar sergilenmiştir. Ayrıca okul psikolojik danışmanları tarafından tüm öğrencilere sınıflarında konuyla ilgili rehberlik uygulamaları yapılmıştır. Bu kapsamda çeşitli videolar izletilmiş ve farklı etkinliklerle öğrencilerde olumlu davranış geliştirme, zorbalığı önleme çalışmaları yapılmıştır.

Programın üçüncü boyutu ise anne-babaları kapsamaktadır. Uygulama süresi boyunca her hafta dört ya da beş sınıfın velileri okula davet edilerek ikişer saatlik konu ile ilgili bilgilendirme ve bilinçlendirme seminerleri yapılmıştır. Seminerlere katılan anne-babalara ayrıca çocuklarıyla birlikte evlerinde yapabilecekleri etkinlikler verilmiştir. Program kapsamında toplam 401 veliye seminer verilmiştir. Seminerlerde öfke kontrolü, iletişim, televizyonun etkileri, anne-baba tutumları, elektronik cihazların ve internetin çocuklar üzerindeki etkisi, değerler gibi konular anlatılmıştır. Velilerden ayrıca çocuklarının evdeki davranışlarına dikkat etmeleri istenmiş ve öğretmenlere daha sonra bilgi vermek amacıyla not almaları istenmiştir. Programın tasarım ve uygulama aşaması aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Akran Zorbalığı Önlemek İçin Geliştirilmiş Etkinlik Programı

Tarih/Süre	Etkinlik	Açıklama
05 Şubat-09 Mart	Tasarı Aşaması	Öğretmen, veli ve öğrenciler için etkinliklerin ve planlamaların hazırlanması
12-16 Mart	Ön Testlerin Yapılması	Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği, görüşme ve gözlem formlarının uygulanması
12 Mart-01 Haziran	Veliler için bilgilendirme ve bilinçlendirme seminerleri	Her hafta okul psikolojik danışmanları tarafından konu ile ilgili seminerler ve velilerin evlerinde çocuklarıyla birlikte yapabilecekleri etkinlikler verilmiştir.
16 Mart (6 ders saati)	Öğretmen Semineri	Öğretmenlere program, etkinlikler ve kullanılacak yöntemler ile ilgili bilgilerin verilmesi, konu ile ilgili eksik bilgilerinin giderilmesi
19-23 Mart (40dk +40dk)	-Bir Tabak Duygu Etkinliği (Erkan, 2013) -Duygu Panosu Etkinliği	Mutluluk, şaşkınlık, kızgınlık, üzüntü, korku gibi duyguların hayatımızda var olan duygular olduğu, bunların normal karşılanması gerektiğini kavrayabilmeleri amaçlanır.
26-30 Mart (40dk +40dk)	-Duygu Zarı Etkinliği (Erkan, 2013) -Afiş Tasarlama Etkinliği	Duyguların anlık değişebileceği, hayatımızın bir parçası olduğu, gün içinde farklı duygulara sahip olabileceğimiz üzerinde durulur. Grup çalışması ile her grup içinde duyguların bulunduğu afişini hazırlar.
02-06 Nisan (Hafta boyunca her gün 1 ders saati)	-Kibarlık Kavanozu	Öğrenciler diğer tüm arkadaşlarıyla ilgili olumlu cümleler yazar ve onun kavanozuna atar. Her bireyin mutlaka iyi yönlerinin olduğu ve onları açığa çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır.
09-13 Nisan (40dk +40dk)	-Bonibon Deneyi (4. Sınıflar) -Ayran Deneyi (1-2-3. Sınıflar)	Farklılıklarımızla bir mozaiği oluşturduğumuz anlatılır. Farklılıkların bir araya gelince ortaya anlamlı ve güzel bir bütünü çıkabileceği kavratılır. Doğru iletişimin önemi vurgulanır.
16-20 Nisan (Hafta boyunca her gün 1 ders saati)	-Gizli Selamlaşma (Northeast Foundation for Children, 2012) -Zorba Şarkısı	Doğru iletişimin önemi kavratılır. Görevli öğrenciler tarafından zorba şarkısı canlandırma ile tüm sınıflarda sergilenir. Zorbalık karşısında birlikte durulması gerektiği, arkadaşlığın, paylaşımın, yardımlaşmanın olması gerektiği vurgulanır.
23-27 Nisan (Hafta boyunca her gün 1 ders saati)	-Yüz İfademizi Paslamak Oyunu (Peace First, 2012) -Empati Oyunu	Öğrencilerin birbirlerinin duygularını anlayabilmeleri için empati oyunu ve yüz ifademizi paslamak oyunu oynatılır. Empati kavramını öğrencilerin içselleştirmeleri sağlanmaya çalışılır.
30 Nisan-04 Mayıs (40dk +40dk)	-Empati ve Aktif Dinleme Grup Koreografisi (Potler, 2015) - Arkadaşım Sana Hediyem Var	Empati ve sorumluluk çalışmaları grupça yapılır. Öğrencilerin birbirlerine küçük hediyeler vermeleri sağlanır. İletişim ve nezaket kuralları vurgulanır. Birbirlerini mutlu edebilecek çok farklı yolların olduğu gösterilmeye çalışılır.

Tablo 1. Devamı

Tarih/Süre	Etkinlik	Açıklama
07-11 Mayıs (40dk + 40dk + 40dk)	-Meditasyon Oyunu -10 Saniye Nefes Kuralı -Yaka Kartı	Öğrencilerin öfkeli olduğu anlarda hangi yöntemleri kullanabilecekleri anlatılır. Örnek uygulamalar yapılır. Öfke kontrolünün doğabilecek zararları önceden önlemenin önemi üzerinde durulur. Huzur ve güven ortamları oluşturulur. Değerlerle ilgili çalışmalar yaparlar.
14-18 Mayıs (40dk +40dk)	-Dostluk Duvarı	Okul duvarları öğrencilerin duyguları ve değerlerle ilgili resimlerle süslenir. Kişinin isterse yaşadığı her yeri güzelleştirebileceği belirtilir.
21-25 Mayıs (40dk +40dk)	-Beyaz Tişört	Öğrenciler daha önceki duvar etkinliğinde yaptıklarının bir benzerini beyaz tişört üzerinde yaparlar. Kendi yaratıcılıklarını kullanırlar, boyadıkları tişörtleri birbirlerine hediye ederler.
28 Mayıs- 1 Haziran (40dk +40dk)	-Dostluk Bilekliği -Dostluk Konseri	Grupça çalışmaları ve iletişimlerini arttırmaları hedeflenir. Öğrencilerin birbirine hediye vermeleri teşvik edilir. Görevli öğrenciler tarafından tüm okula arkadaşlık, dostluk, barış, sevgi, saygı temalı, zorbalık karşıtı şarkılar söylenir.
04-09 Haziran	-Son testlerin yapılması	Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği, görüşme ve gözlem formlarının uygulanması

Tablo 1’de görüldüğü gibi programın tasarım aşaması bir ay sürmüştür. Ön testlerin yapılmasından sonra öğretmenlere bilgilendirme semineri yapılmıştır. Öğretmen bilgilendirme seminerinden sonra sınıf ve okul içi uygulamalara geçilmiştir. Yapılan etkinlikler ve diğer uygulamalar sınıf öğretmenleri ve yabancı dil öğretmenleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Okul idarecileri teneffüslerde alanların düzenlenmesi, gerekli araç-gereçlerin temin edilmesi ve öğretmenlerin etkinlik süresince takip ve yönlendirilmesinde sorumluluk almışlardır. Uygulama aşamasında her gün öğrenci velileri gruplar halinde planlı olarak okula davet edilmiş ve etkinliklere ve sürece ilişkin bilgilendirme çalışmaları yapılmıştır. Geliştirilen etkinlikler her hafta uygulanmış, süreç fotoğraflar ve notlarla kayıt altına alınmıştır. Uygulama sürecinde araştırmacı tarafından sınıflar, koridorlar, kantin ve tuvaletler gözlenmiştir. Son olarak uygulama sonunda son testler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Çalışma öncesinde velilerin araştırmaya katılmaları için gönüllü olup olmadıkları sorulmuştur. Araştırmada ölçek uygulanan öğrencilerin velilerinden izin alınmıştır. Ayrıca yapılan tüm çalışmalar ilçe milli eğitim müdürlüğünün izni ve bilgisi dahilinde gerçekleştirilmiştir. Süreç boyunca yapılan tüm etkinlikler öğrencilerin ve velilerin kişilik haklarına saygı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada akran zorbalığının belirlenmesi için Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği (Çocuk Formu), yarı yapılandırılmış görüşme ve gözlem formları kullanılmıştır. Nicel verilerin analizinde; 3. ve 4. sınıflara uygulanan Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği ön test ve son test puanları bağımlı örneklem için t testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Zorbalığın cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için ise bağımsız örneklem için t testi kullanılmıştır. Araştırmada ölçekten elde veriler SPSS 21.00 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiş, yapılan analizlerde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

Bağımlı veya bağımsız örneklem için t testi kullanılmasının sebebi iki veya daha fazla farklı grubun aynı değişken açısından birbirleriyle karşılaştırılmaları veya aynı grubun farklı zamanlarda aynı değişken açısından ölçümlerinin karşılaştırılmaları ve ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını incelemektir (Büyüköztürk, 2011). Bir gruba ait verilerin normal dağıldığını söyleyebilmek için

ortalama, ortanca ve tepe değerlerinin birbirine yakın olması gerekir. Çarpıklık basıklık katsayılarının standart hatalarına bölündüğünde çıkan değerlerin -1,96 ile + 1,96 arasında yer alması, verilere ait söz konusu grafiklerin normal dağılım göstermesi de gereklidir (Büyüköztürk, 2011).

Araştırmada puanların eşit aralıklı ya da puan ölçeğinde olması, örneklem büyüklüğünün 30'un üstünde olması, ortalama ve ortanca değerlerinin birbirine yakın olması parametrik testlere yönlendirmiştir. Ayrıca çarpıklık-basıklık katsayılarının standart hatalarına bölündüğünde ortaya çıkan değerler (kurban boyutu ön test puanları çarpıklık: 0,28 - basıklık: 0,63; zorba boyutu ön test puanları çarpıklık: 0,09 - basıklık: 0,13), söz konusu grafiklerin normal dağılıma yakın olması gibi nedenlerden dolayı verilerin normal dağıldığı varsayılarak parametrik testler kullanılmıştır.

Çalışmada, süreç öncesi ve sonrasında her sınıf düzeyinden olmak üzere on sınıf öğretmeni, iki yabancı dil öğretmeni, iki okul psikolojik danışmanı, iki okul idarecisi olmak toplam on altı öğretmenle görüşme yapılmıştır. Görüşmeler, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler ortalama 7.35 dakika sürmüştür. Görüşmeler araştırmacı tarafından kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Daha sonra ses kayıtları dinlenerek fiziksel ortama aktarılmıştır. Toplamda on altı sayfalık doküman elde edilmiştir.

Araştırmacı tarafından gerçekleştirilen gözlemler okulda öğrenciler arasında yaşanan akran zorbalığının tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Uygulama öncesinde ve sürecinde 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda ders süreci 1'er saat gözlenmiştir. Zorbalığın daha çok yaşandığı, öğretmenlerin öğrencilerin yanında olmadığı tenefüs zamanlarında ise sınıflar, koridorlar, kantin ve tuvaletler uygulama süresi boyunca her gün üç tenefüs süresi boyunca gözlenmiştir. Toplamda ise 165 tenefüs süresi yani 1650 dk. gözlem yapılmıştır. Ve yapılan gözlemler araştırmacı tarafından kayıt altına alınmıştır.

Görüşme ve gözlem yöntemleriyle elde edilen veriler ise betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Nitel araştırmalarda görüşme ya da gözlem yöntemiyle elde edilen veriler betimsel ya da içerik analizi yöntemiyle çözümlenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Betimsel analiz yöntemiyle elde edilen veriler görüşme ve gözlem araştırma sorularında yer alan boyutlara göre düzenlenmiş, verilerin ortak noktaları özetlenerek sunulmuştur. Ayrıca doğrudan alıntılara da yer verilmiştir.

Araştırmada nitel verilerin geçerliği için; uzman görüşü, doğrudan alıntı, veri toplama aracı, süreci ve analizinin açıklanması, çalışma grubunun özellikleri, seçimi ve uygulama sürecinin betimlenmesi gibi çalışmalar yapılmıştır. Geçerliliği sağlamak için ayrıca araştırmacı çalışma grubunu etkilemeyecek kadar mesafeli, verileri doğru toplamak için de sürecin içinde olmuştur. Verilerin güvenilirliğini sağlamak için görüşmeler sırasında kayıt cihazı kullanılmış, veri kaybı yaşanmamasına dikkat edilmiştir. Bulgular doğru şekilde sunulmuştur. Ayrıca veriler sonuç kısmında uygun tartışılmış ve veriler arasındaki tutarlılık kontrol edilmiştir.

Bulgular

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemi "Duygusal farkındalık etkinlikleri uygulanan 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin "Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği" ön test ve son test puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı mıdır?" şeklinde ifade edilmiştir. Uygulanan ölçekten elde edilen veriler bağımlı örneklem için t testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ön Test ve Son Test Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

Boyutlar	Ölçümler	n	$\bar{X}$	ss	sd	r	t	p
Kurban	Ön test	275	41.60	27.21	274	.542	10.59	.000*
	Son test	275	25.56	25.04				
Zorba	Ön test	275	19.56	21.01	274	.454	6.33	.000*
	Son test	275	12.02	15.75				

Tablo 2 incelendiğinde Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği “Kurban” boyutunda öğrencilerin aldıkları ön ve son test puanları karşılaştırıldığında ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark bulunduğu görülmektedir ($t(274)= 10.59$; $p< .05$). Ölçekten alınan kurban puanlarına göre puan ortalamalarının ön testte 41.60’tan 25.56’ya düşmüş olması öğrencilerin kurban olma davranışlarında azalmaların meydana geldiğini göstermektedir. Buna göre araştırmada yapılan uygulamaların öğrenci davranışlarına olumlu yönde etki ettiği söylenebilir.

Yine Tablo 2’ye göre Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği “Zorba” boyutunda öğrencilerin aldıkları ön ve son test puanları karşılaştırıldığında ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($t(274)= 6.33$; $p< .05$). Tablo incelendiğinde öğrencilerin zorba puan ortalamaları ön testte 19.56 iken son testte 12.02 olmuştur. Buna göre öğrencilerin zorbaca davranışları uygulamalar sonucunda azalmalar göstermiştir. Bu da araştırmada uygulanan etkinliklerin öğrencilerin davranışları üzerinde olumlu etki ettiğini göstermektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemi “3. ve 4. sınıf öğrencilerinin “akran zorbalığı belirleme ölçeği” ön ve son test puanları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermekte midir?” şeklinde ifade edilmiştir. Ölçekten elde edilen veriler, erkek ve kız öğrenciler kendi içinde karşılaştırılırken bağımlı örneklem için t testi, birbirleri ile karşılaştırılırken bağımsız örneklem için t testi kullanılarak analiz edilmiştir. Erkek ve kız öğrencilerin ölçekten aldıkları ön ve son test puanlarının kendi içinde karşılaştırma sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ön Test ve Son Test Puanlarının Kendi İçinde Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	Ölçümler	n	$\bar{X}$	ss	sd	r	t	p
Kurban	Erkek	Ön Test	133	49.11	26.30	132	.422	8.77	.000*
		Son Test	133	28.06	25.06				
	Kız	Ön Test	142	34.56	26.24	141	.647	6.28	.000*
		Son Test	142	23.21	24.88				
Zorba	Erkek	Ön Test	133	22.68	22.68	132	.424	5.76	.000*
		Son Test	133	14.27	16.57				
	Kız	Ön Test	142	14.35	17.89	141	.456	3.07	.003*
		Son Test	142	9.91	14.69				

Tablo 4 incelendiğinde ölçeğin kurban boyutunda erkek öğrencilerin ön test ve son test puanlarında ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark görülmektedir ($t(133)= 8.77$; $p< .05$). Kız öğrencilerin puan ortalamaları incelendiğinde ise yine ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($t(141)= 6.28$; $p< .05$). Buna göre uygulamadan sonra hem erkek hem de kız öğrencilerde kurban olma davranışlarının anlamlı derecede azaldığı görülmektedir.

Tablo 4’e göre ölçeğin zorba boyutunda erkek ve kız öğrencilerin zorbaca davranışlarında farklılıklar meydana geldiği gözlenmektedir. Analizlere göre erkek öğrencilerin zorba davranışları ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark göstermektedir ($t(132)= 5.76$; $p< .05$). Tabloda kız öğrencilerin ön ve son test puanları karşılaştırıldığında, yine ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı derecede fark bulunduğu ortaya çıkmıştır ($t(141)= 3.07$; $p< .05$). Erkek öğrencilerde olduğu gibi kız öğrencilerde de zorbaca davranışların uygulama sonrasında azaldığı görülmektedir. Sonuç olarak uygulanan etkinliklerin hem erkek hem de kız öğrencilerde etkili olduğu söylenebilir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu birinci alt problemde elde edilen bulguyu destekler niteliktedir.

Cinsiyete göre öğrencilerin ölçekten aldıkları ön ve son test puanları ve birbirleriyle karşılaştırma sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ön Test ve Son Test Puanlarının Birbirleriyle Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

Boyutlar	Ölçümler	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Kurban	Ön Test	Erkek	133	49.11	26.30	273	4.58	.000*
		Kız	142	34.56	26.24			
	Son Test	Erkek	133	28.06	25.06	273	1.61	.108
		Kız	142	23.21	24.88			
Zorba	Ön Test	Erkek	133	25.12	22.68	273	4.38	.000*
		Kız	142	14.35	17.89			
	Son Test	Erkek	133	14.27	16.57	273	2.31	.021*
		Kız	142	9.91	14.69			

Tablo 4'te erkek ve kız öğrencilerin Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği'nden aldıkları ön ve son test puanları karşılaştırılmış, yapılan uygulamaların cinsiyete göre etkililiği belirlenmeye çalışılmıştır. Tablo incelendiğinde ölçeğin kurban olma boyutu ön test puanlarında erkek öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu görülmektedir ($t(273)= 4.58$; $p < .05$). Son test puanları incelendiğinde ise kurban olma puanlarının her iki cinsiyette de azaldığı gözlenmektedir. Aradaki puan farkının ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır ($t(273)= 1.61$; $p > .05$). Buna göre uygulanan etkinlikler sonucunda hem erkek öğrencilerde hem de kız öğrencilerde zorba davranışlara maruz kalma durumunun azaldığı söylenebilir. Ortalamalar arasında fark bulunmasına rağmen aradaki farkın istatistiksel olarak bir değerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4'te ölçeğin zorba boyutundan elde edilen veriler incelendiğinde ön test puanlarında erkekler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($t(273)= 4.38$; $p < .05$). Tabloya göre son test puanlarında yine erkek öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu görülmektedir ($t(273)= 2.31$; $p < .05$). Öğrencilerin ön test ve son test zorba puanları incelendiğinde son test puan ortalamalarının hem erkek hem de kız öğrencilerde ön test puan ortalamalarından düşük olduğu gözlenmektedir. Buna göre uygulanan program ve etkinliklerin erkek ve kız öğrenciler üzerinde önemli derecede etki ettiği söylenebilir. Yine bulgulara göre erkek öğrencilerin zorba ve kurban olma puanlarındaki azalmanın kız öğrencilerinkinden fazla olduğu dikkat çekmiştir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemi "3. ve 4. sınıf öğrencilerinin "akran zorbalığı belirleme ölçeği" ön test ve son test puanları sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermekte midir?" olarak belirtilmiştir. Ölçekten elde edilen veriler 3. ve 4. sınıflar kendi içinde karşılaştırılırken bağımlı örneklem için t testi, birbirleriyle karşılaştırılırken bağımsız örneklem için t testi kullanılarak analiz edilmiştir. Öğrencilerin ölçekten aldıkları ön ve son test puanlarının kendi sınıf düzeyi içinde karşılaştırılması Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ön Test ve Son Test Puanlarının Kendi İçinde Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

Boyutlar	Sınıf Düzeyi	Ölçümler	n	$\bar{X}$	ss	sd	r	t	p
Kurban	3. Sınıf	Ön Test	133	50.33	26.01	132	.534	9.99	.000*
		Son Test	133	28.96	25.03				
	4. Sınıf	Ön Test	142	33.41	25.81	141	.529	5.36	.000*
		Son Test	142	22.36	24.72				
Zorba	3. Sınıf	Ön Test	133	28.96	25.03	132	.723	9.64	.000*
		Son Test	133	14.43	16.28				
	4. Sınıf	Ön Test	142	22.36	24.72	141	.706	8.49	.000*
		Son Test	142	9.76	14.94				

Tablo 5 incelendiğinde 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin ölçekten aldıkları ön test ve son test puanlarının kendi sınıf düzeyi içinde karşılaştırılmasına ilişkin bulgular görülmektedir. Ölçeğin kurban boyutunda 3. sınıf öğrencilerinin ön ve son test puanları arasındaki farkın ön test lehine istatistiksel olarak fark yarattığı tespit edilmiştir ($t(132)=9.99$; $p<.05$). 4. sınıfların puan ortalamalarına göre ise yine ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur ($t(141)=5.36$; $p<.05$). Her iki sınıf düzeyinde de kurban davranışı gösterme durumu uygulamadan sonra anlamlı derecede azalmıştır.

Tablo 5'e göre zorba boyutunda 3. sınıfların puan ortalamaları arasındaki fark ön test lehine istatistiksel olarak anlamlı fark göstermiştir ($t(132)=9.64$; $p<.05$). 4. sınıfların puan ortalamaları incelendiğinde ise farkın istatistiksel olarak yine ön test lehine anlamlı olduğu görülmektedir ($t(141)=8.49$; $p<.05$). Buna göre her iki sınıf düzeyinde de zorba davranışı gösterme durumlarının anlamlı derecede azaldığı, yapılan uygulamaların sınıf düzeyinde olumlu etki yarattığı belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgu birinci ve ikinci alt problemde elde edilen bulguları desteklemektedir.

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin ölçekten aldıkları ön ve son test puanları ve birbirleriyle karşılaştırma sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ön Test ve Son Test Puanlarının Birbirleriyle Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Sonuçları

Boyutlar	Ölçümler	Sınıf Düzeyi	n	$\bar{X}$	ss	sd	t	p
Kurban	Ön Test	3. Sınıf	133	50.33	26.01	273	5.41	.000*
		4. Sınıf	142	33.41	25.81			
	Son Test	3. Sınıf	133	28.96	25.03	273	2.20	.029*
		4. Sınıf	142	22.36	24.72			
Zorba	Ön Test	3. Sınıf	133	24.63	22.98	273	3.97	.000*
		4. Sınıf	142	14.80	17.80			
	Son Test	3. Sınıf	133	14.43	16.28	273	2.47	.014*
		4. Sınıf	142	9.76	14.94			

Tablo 6'da 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin kurban ve zorba olma ön-son test puanları karşılaştırılmış, program kapsamında uygulanan etkinliklerinin sınıf bazında hangi düzeyde etkili olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin kurban olma ön test puanları incelendiğinde 3. sınıflar lehine istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu görülmektedir ($t(273)=5.41$; $p<.05$). Son test puanları incelendiğinde ise her iki sınıf düzeyinde de puan ortalamalarında belirgin azalmalar olduğu tespit edilmiş, arada oluşan fark ise yine 3. sınıflar lehine istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t(273)=2.20$; $p<.05$). Buna göre kurban olma boyutunda uygulamadan sonra kurban olma davranışının azaldığı, hem uygulamadan önce hem de uygulamadan sonra 3. sınıfların bu tür zorbaca davranışlara 4. sınıflara göre daha çok maruz kaldıkları görülmüştür.

Yine Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin zorba olma ön test puanlarının 3. sınıflar lehine istatistiksel olarak anlamlı fark yarattığı gözlenmiştir ($t(273)=3.97$; $p<.05$). Son testlerden elde edilen puanlar karşılaştırıldığında ise oluşan farkın yine 3. sınıflar lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($t(273)=2.47$; $p<.05$). Buna göre zorbalık boyutunda uygulamadan sonra her iki sınıf düzeyinde de zorbaca davranışların azaldığı ortaya çıkmıştır. Bu durum yapılan etkinliklerin her iki sınıf düzeyinde anlamlı derecede fark yarattığını göstermektedir. Ayrıca zorbalık boyutunda 3. sınıfların 4. sınıflara göre bu tür davranışları daha çok sergiledikleri belirlenmiştir.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın dördüncü alt problemi "Duyusal farkındalık etkinliklerini uygulayan öğretmenlerin etkinliklere ve sürece ilişkin görüşleri nelerdir?" olarak ifade edilmiştir. Bu soruya cevap bulabilmek için araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak uygulama öncesinde ve sonrasında on altı öğretmen ile görüşme yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen verilerin ortak noktaları aşağıda özetlenmiştir.

Öğretmenlere “Öğrenciler sınıf içinde, koridorda, kantinde, tuvalette birbirlerine nasıl davranıyorlar? Aralarındaki iletişim ve etkileşimden bahsedebilir misiniz?” soruları sorulmuş, verilen cevaplar aşağıda düzenlenmiştir.

Öğretmenler araştırma öncesinde öğrencilerin sınıfın neredeyse her noktasında birbirlerine kötü sözler kullandıklarını, birbirlerine bazen oyun gibi çoğu zaman da bilerek, isteyerek kaba kuvvet uyguladıklarını belirtmişlerdir. Birbirlerine kullandıkları “günaydın, merhaba, teşekkürler, özür dilerim” gibi nezaket sözcüklerinin oldukça az olduğunu, kendi aralarındaki iletişime çok dikkat etmediklerini dolayısıyla etkileşimlerinin de sağlıksız olduğunu dile getirmişlerdir. Birbirlerine karşı fiziksel, sözel şiddetin fazla olduğunu belirten öğretmenler bu davranışların en çok teneffüslerde sınıfta, koridorlarda, tuvaletlerde, okul bahçesinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Uygulama sonrasında yapılan görüşmelerde ise öğretmenler yapılan etkinlikler sonucu öğrencilerin birbirleriyle iletişime geçerken dikkat ettiklerini, etkileşimlerinin daha iyi olduğunu, işbirliği, beraber vakit geçirme, oyun oynama gibi davranışları geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Araştırma öncesinde öğrencilerin birbirlerine uygulamış oldukları şiddet içeren davranışların tamamen sonlanmadığı fakat gözle görülür şekilde azaldığı ifade edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin nezaket sözcüklerini hem öğretmenlerine hem de arkadaşlarına daha çok kullandıkları söylenmiştir. Uygulama esnasında özellikle teneffüslerde bahçede oynanan oyunlar ve şarkı çalınmasıyla bahçede meydana gelen olumsuz davranışların azaldığını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde bazı görüşler aşağıda belirtilmiştir.

“...çocuklar birbirlerine daha çok günaydın demeye başladı. Birbirlerine teşekkür etmeler ya da birbirlerini kırdıklarında özür dilemeler arttı. Sanırım çocuklar birbirini daha çok önemsemeye başladılar.” (Yabancı Dil Öğretmeni 2)

“...bahçedeki oyunlar, teneffüste oynanan oyunlar, çocukların dans etmesi, sınıflarda yapılan etkinlikler vs. süreç çok iyi planlanmıştı. Hepimiz uygularken keyif aldık. Özellikle çocuklar her hafta heyecanla hangi etkinliği yapacaklarını beklediler. Etkinlikler esnasında hepsinde heyecan ve mutlu yüzler gördüm.” (Yabancı Dil Öğretmeni 1)

Öğretmenlere ikinci temel soru olarak “Siz okulda akran zorbalığının olduğunu düşünüyor musunuz? Düşünüyorsanız bunun neden kaynaklandığını düşünüyorsunuz? Sizce sınıf düzeylerine ve cinsiyete göre akran zorbalığının düzeyi ve şekli değişiyor mu? Açıklar mısınız?” soruları sorulmuş, sorulara verilen cevaplar aşağıda özetlenmiştir.

Öğretmenlerle uygulama öncesinde yapılan görüşmelerde tamamı tarafından okulda zorbalığın, çoğu zaman şiddet içeren olumsuz davranışların oldukça fazla olduğu belirtilmiştir. Uygulama öncesinde öğretmenler bunun nedenini okulun kalabalık olmasına, yeterince oyun alanı olmamasına, okul bahçesinin yeterince kullanılmamasına, ailelerle ilgili sıkıntılar olmasına bağlamışlardır. Öğretmenlere göre zorbaca davranışlar en çok 4. sınıflarda yaşanmaktadır ve en çok erkek öğrenciler arasında bu tür olaylar yaşanmaktadır. Öğretmenler kız öğrencilerin daha çok kurban olduklarını, olumsuz davranış gösterenlerin ise daha çok sözel ve ilişkisel olarak zorbaca davranışlar içerisinde olduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlere göre 1. ve 2. sınıf öğrencileri çoğunlukla zorbaca davranışları oyun gibi görmektedir. Aslında birbirlerini incittiklerinin veya birbirlerine zarar verdiklerinin farkında olmadıklarını ifade etmişlerdir. Sınıf düzeyi olarak üst sınıf olan öğrencilerin alt sınıftakilere güç farkından dolayı bu tür zorbaca davranışları daha çok gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Uygulama sonrasında ise öğretmenlerin tamamı yine okulda zorbalığın devam ettiğini fakat belirgin bir şekilde azalma gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bu azalmanın nedeninin de bahçeye çizilen oyunlar, kontrollü oyun teneffüsü, şarkıların çalındığı ve öğrencilerin dans ettiği teneffüsler, sınıflarda yapılan etkinlikler olduğunu söylemişlerdir. Uygulama sonrasında zorbalığın ya da şiddet içeren davranışların tüm sınıf düzeylerinde azaldığını, 1. ve 2. sınıflarda zaten çok fazla sorun olmadığını özellikle üçüncü ve dördüncü sınıflarda olumlu yönde belirgin değişimler yaşandığını ifade etmişlerdir. Üst sınıfların alt sınıflar üzerinde güç gösterilerinin devam ettiğini belirten öğretmenler bu

davranışların uygulama öncesine göre daha az olduğunu söylemişlerdir. Uygulama sonrasında da öğretmenler erkek öğrencilerin zorba ve kurban olma rollerinde daha aktif olduklarını ifade etmişlerdir. Hem kızlarda hem erkeklerde olumsuz davranışların azaldığını belirten öğretmenler davranışların erkeklerde çoğunlukla fiziksel, kız öğrencilerde ise sözel veya ilişkisel olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde bazı görüşler aşağıda belirtilmiştir.

"...büyük sınıflar genellikle küçük sınıflardaki öğrenciler üzerinde baskı kuruyor ve zorbalık yapıyorlardı. Yapılan etkinliklerle büyüklerin küçükleri sahiplendiğini gördüm zaman zaman. Bir şeylerin değişebileceğini o zaman daha iyi anladım." (Sınıf Öğretmeni 4)

"...okulumuzda akran zorbalığı maalesef devam ediyor. Keşke tamamen sonlandırabilsek fakat bu şartlarda pek mümkün görünmüyor. Etkinlikler oldukça verimliydi fakat bazı öğrencilerimi bu etkinliklere katamadım." (Sınıf Öğretmeni 3)

"...erkekler arasında şiddet de içeren çok çatışma oluyordu. Yapılan etkinliklerle bu zorba davranışların biraz da olsa azaldığını gördüm. Kızların da birbirleriyle olan ilişkilerinde iyileşmeler fark ettim. Çocuklar bir şeylerle meşgul olunca hele ki işin içinde bir takım değerler varsa sonuç mutlaka olumlu oluyor." (Sınıf Öğretmeni 1)

Öğretmenlere uygulamadan sonra üçüncü soru olarak "Okulunuzda gerçekleştirilen akran zorbalığı projesinde uygulanan etkinlikler ve süreç hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?" sorusu sorulmuş ve soruya verilen cevaplar derlenerek aşağıda özetlenmiştir.

Öğretmenlerin çoğunluğu etkinliklerin hedef kitleye uygun olduğunu, hedef kitleye etkili bir şekilde ulaştığını, etkinlik sürelerinin yeterli olduğunu, sınıf kademelerine uygun olduğunu, etkinliklerin ilgi çekici ve merak uyandırıcı olduğunu ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra sürelerin yetersiz olduğunu, hedef kitleye uygun olmadığını, uygulama sırasında sorunlar yaşandığını, yoğun program içinde bu etkinliklerin uygulanmasının zaman aldığını belirten öğretmenler de olmuştur. Öğretmenler yine çoğunlukla etkinliklerin geri bildirimini olumlu şekilde aldıklarını, öğrencilerin etkinlikler esnasında çok mutlu, heyecanlı olduklarını, kendilerini farklı ve değerli hissettiklerini belirtmişlerdir. Öğrencileri arasında iletişimin iyiye gittiğini, etkileşimin arttığını belirten öğretmenler, zaman zaman uygulamada sıkıntılar yaşandığını da dile getirmişlerdir. Özellikle kontrollü tenefüs, şarkı tenefüsünün öğrenciler tarafından çok ilgi çekici olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin çoğu öğrenciler arasında nezaket sözcüklerinin kullanılma oranının arttığını söylemişlerdir. Birbirleriyle etkinlik yapma, oyun oynama, işbirliği yapma, paylaşma, yardımlaşma, sorumluluk gibi değerlerinin arttığını ifade etmişlerdir. Ayrıca öğretmenler duygularını ifade etmekte zorlanan öğrencilerin yapılan etkinliklerle birlikte kendilerini daha iyi ifade ettiklerini, öğrencilerinin çoğunda empati kavramının oluştuğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre öğrenciler birbirlerini daha iyi tanımaya başlamışlar, ön yargılarını azaltıp birbirleriyle daha fazla vakit geçirmeye başlamışlardır. Öğretmenlerin bir kısmı da bu etkinliklerle daha önce iletişime geçemedikleri öğrencileri daha iyi tanıdıklarını, yaşadıkları sorunları daha iyi anladıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bazıları da etkinliklerin öğrenciler tarafından heyecanla karşılandığını, eğlenceli geçtiğini belirtmiş fakat kendi sınıflarında olan bazı sorunlu öğrencilerde davranışsal olarak bir değişim gözlemediklerini ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerden elde bazı görüşler aşağıda belirtilmiştir.

"...açıkçası projeye başlarken bu kadar etkili olacağını tahmin etmiyordum. Fakat bütün okulun aynı anda uygulaması, etkinliklerin eğlenceli ve aynı zamanda bütünleştirici olması çok güzeldi. İyi yapılmış bu projeyi." (Okul Psikolojik Danışmanı 1)

"...yapılan etkinliklerle öğrencilerimi biraz daha iyi tanımaya başladım. Çocukların iç dünyası dışarıdan görüldüğü gibi olmuyormuş. Biraz daha sabırlı olmaya çalışıyorum artık." (Sınıf Öğretmeni 2)

“...idareci olarak sürecin güvenliğini sağlamak, koordine etmek biraz yorucuydu. Araç-gereçleri tüm öğretmenlerin aynı anda temin etmesini sağlamak da zaman zaman güçtü. Fakat süreci sürekli takip ettim ve an be an gelişmeleri izledim. Öğretmenlerin ve çocukların birlikte dans etmesi, oyun oynaması çok güzel bir görüntüydü.” (Müdür Yardımcısı 1)

“...derslerle birlikte bir yandan müfredatı yetiştirmek zaman zaman zorladı. Fakat çocuklar her hafta heyecanla hangi etkinliği yapacağız diye sormaları bazı şeylerin biraz ertelenebileceğini düşündüm. Özellikle meditasyonun olduğu hafta ben de biraz nefes aldım.” (Sınıf Öğretmeni 5)

“...velilerle yaptığımız seminerlerde başta bu kadar kapsamlı bir çalışma olacağını düşünmediler. Sonrasında çocuklarındaki değişimi her geçen hafta biraz daha gözlemleyince heyecanlarını bizlerle paylaştılar. Çocukların iletişim ve etkileşimlerinde değişimler derslerine de yansımıştı. Bu da velileri çok mutlu ediyordu.” (Okul Psikolojik Danışmanı 2)

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmanın beşinci alt problemi “Gerçekleştirilen uygulamalara ve sürece ilişkin gözlem sonuçları nelerdir? şeklinde ifade edilmiştir. Bu soruya cevap bulabilmek için araştırmacı tarafından geliştirilen gözlem formu ile sınıflar, koridorlar, bahçe, tuvaletler ve kantin gözlenmiştir. Gözlem sonuçları gözlem formunda belirtilen boyutlara göre aşağıda özetlenmiştir.

Öğrenciler sınıf içinde, koridorda, kantinde, tuvalette birbirlerine nasıl davranıyorlar, iletişim ve etkileşimleri nasıldır? Okulun belirtilen alanlarında (sınıf, koridor, kantin, bahçe, tuvalet vs.) akran zorbalığı var mıdır? Varsa daha çok hangi sınıf düzeyi ve cinsiyette öğrenciler tarafından uygulanmaktadır?

Uygulama öncesinde araştırmacı tarafından yapılan gözlemlere göre sınıfta, koridorda, bahçede, tuvalette, kantinde olmak üzere okulun neredeyse tüm bölümlerinde şiddet içeren zorbaca davranışların fiziksel, sözel ve ilişkişel olmak üzere her türünün var olduğu belirlenmiştir. Gözlem sonuçlarına göre sınıf düzeyi olarak bu tür davranışların yaş olarak büyük çocuklarda daha fazla yaşandığı belirlenmiştir. Yaşça büyük çocukların küçük olan öğrenciler üzerinde baskı kurdukları, güç kullanarak fiziksel ya da sözel olarak onlara zarar verdikleri gözlenmiştir. Zorbaca davranışların daha çok öğretmenlerin olmadıkları alanlarda teneffüslerde özellikle koridorlarda, bahçede, tuvaletlerde olduğu gözlenmiştir. Erkek öğrenciler arasında fiziksel zorbalığın daha yaygın olduğu, kız öğrencilerde bu tür davranışların daha çok sözel veya ilişkişel olarak meydana geldiği tespit edilmiştir.

Uygulama esnasında yapılan gözlemlere göre zorbaca davranışların yine sınıfta, koridorda, bahçede, tuvalette ve kantinde gerçekleştiği tespit edilmiş fakat uygulama sürecinde yapılan etkinliklerle birlikte bu tür davranışlarda azalmalar yaşanmıştır. Yapılan etkinlikler öğretmenlerin kontrolünde yapıldığı için öğrenciler arasında iletişimsel olarak olumlu değişimler yaşanmıştır. Sınıf düzeylerine göre yaşça küçük olan birinci ve ikinci sınıflarda bu tür davranışların daha az olduğu, bunların daha çok fiziksel şiddet içeren oyunlar şeklinde gerçekleştiği gözlenmiştir. Uygulama esnasında fiziksel zorbalık davranışlarında belirgin azalmalar gözlenmiştir. Sözel ve ilişkişel zorbalık davranışlarının da daha önce fiziksel olarak bu tür davranışları gerçekleştiren öğrencilerde yaşandığı gözlenmiştir. Bu da en çok öğretmenlerin yanlarında olmadığı zamanlarda öğrencilerin oyun oynarken yaşadığı çatışmalar, birbirlerini oyuna almamaları şeklinde olmuştur.

Uygulanan duygusal farkındalık etkinlikleri ve süreç öğrenciler arasındaki iletişim, etkileşim ve akran zorbalığını nasıl etkilemiştir?

Yapılan etkinlikler öğrencilerin iletişim, etkileşim ve problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik olmuştur. Ayrıca nezaket kuralları, öfke kontrolü, empati geliştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur. Kontrollü ve şarkılı teneffüsler esnasında zorbaca davranışların neredeyse hiç olmadığı gözlenmiştir. Öğrencilerin yapılan etkinliklerle beraber kendi duyguları ve birbirlerinin duyguları konusunda farkındalıkları artmıştır. Oyun ve etkinliklerde öğrenciler birbirleriyle etkileşime girmiş, işbirliği yapmış, sorumluluk almış, paylaşım, yardımlaşma içinde olmuşlardır. Süreç ve etkinlikler tüm sınıf düzeylerinde zorbaca davranışların azalmasında etkili olmuştur. Zorbaca davranışların en çok azalma gösterdiği sınıf düzeyi 4. sınıflar olarak belirlenmiştir. Süreçte erkekler arasında yine bu tür

davranışlar daha fazla olmuştur fakat uygulama öncesine göre davranışlar olumlu yönde değişimler göstermiş hem de karşı cinse daha nazik davranma konusunda daha dikkatli olmuşlardır. Uygulama esnasında kız öğrencilerde birbirlerine karşı iletişim ve etkileşim anlamında olumlu yönde gelişmeler olduğu gibi erkek öğrencilere de bu konuda hem örnek hem de yol gösterici olmaya çalışmışlardır. Yapılan etkinliklerde genel olarak öğrencilerin heyecanlı, mutlu oldukları, eğlendikleri gözlenmiştir. Uygulama sürecinde okulda her hafta velilere seminer verilmiştir. Velilerin okula geldikleri zamanlarda çocuklarıyla iletişimleri gözlenmiş, çocukların bu durum karşısında hem mutlu oldukları hem de davranışlarında dikkatli oldukları tespit edilmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın birinci alt probleminden elde edilen bulgulara göre uygulamadan sonra öğrencilerde hem kurban hem de zorba olma davranışları anlamlı derecede azalmıştır. Elde edilen bu sonuç, yapılan uygulamaların ve etkinliklerin öğrencilerin davranışları üzerinde olumlu etki yarattığını göstermektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuç, Akcan, Akcan ve Sarvan (2016), Arslan ve Akın (2016), Eweniyi, Adeoye, Ayodele ve Raheem (2013), Gökkaya ve Sütcü'nün (2018), Smith ve Sharp (1994), Olweus (1995), Wilczenski ve diğerleri (1997) araştırmalarında elde ettikleri sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Bu araştırmalarda da geliştirilen bir önleyici programın zorbalığı önlemedeki etkisi incelenmiş ve uygulanan program/etkinlik/müdahalelerin zorbalık davranışlarının azalmasında etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu sonuç Lochman'ın 1992 yılında geliştirdiği "Öfke ile Baş Etme Programı"nın uygulanmasından elde edilen sonuçlarla da örtüşmektedir. Küçük bir gruba 18 oturum süresince uygulanan program sonucunda bireylerin sorunları daha akılcı şekilde çözdükleri, bir takım problem çözme becerileri ve benlik saygılarını geliştirdikleri belirlenmiştir (Fox ve Boulton, 2003). Buna karşın Dölek (2002), Kutlu (2005) ve Uysal'ın (2003) araştırmalarında elde edilen sonuçlara göre uygulanan önleme programı veya etkinliklerin zorbalığın önlenmesinde ya da önemli derecede azalmasında etki etmediği belirlenmiştir.

Araştırmada kullanılan nicel ölçme aracı 3. ve 4. sınıf öğrencilerine nitel ölçme araçları ise tüm seviyelere uygulanmıştır. Nicel ölçme aracının 1. ve 2. sınıflara uygulanamamasının sebebi aracın seviyelerine uygun olmamasıdır. Çalışmada uygulanan etkinlikler, okul temelli olup okulun tamamına uygulanmıştır. Bu nedenle okul içerisinden bir grup ya da başka bir okul kontrol grubu olarak düşünülmemiştir. Araştırma, öğrencilerin karne döneminde tamamlanmıştır. 4. sınıf öğrencileri mezun olmuş, diğer öğrenciler de daha sonra üç aylık uzun bir tatile çıktıkları için yapılacak izleme testlerinin gerçek sonuçları yansıtmayabileceği düşünülmüştür. Bu da araştırmanın bu bağlamda sınırlı yönlerinin olduğunu göstermektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın bu alt probleminde öğrencilerin kurban ve zorba olma rollerinin hem erkeklerde hem de kızlarda uygulama sonrasında önemli derecede azaldığı ortaya çıkmıştır. Yine elde edilen bulgulara göre hem kurban hem de zorba davranışı göstermede erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre bu davranışlara daha çok maruz kaldıkları ya da bu davranışları daha çok sergiledikleri belirlenmiştir.

Alanyazın incelendiğinde birçok araştırmada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla zorbaca davranışlara maruz kaldıkları ya da bu tür davranışlar sergiledikleri görülmektedir (Craig ve Pepler, 2003; Çankaya, 2011; Dölek, 2002; Juvonen, Nishina ve Graham, 2000; Sutton ve Smith, 1999; Whitney ve Smith, 1993). Araştırmaların bazılarında ise zorbaca davranışlara maruz kalma ya da zorbaca davranışlar gösterme açısından kız ve erkek öğrenciler açısından anlamlı farklar bulunmadığı tespit edilmiştir (Andreou, 2000; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Mynard ve Joseph, 2000).

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın üçüncü alt probleminde üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin uygulamadan sonra uygulama öncesine göre kurban ve zorba olma davranışlarını anlamlı derecede azalttıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca uygulama öncesinde ve sonrasında yaşça daha küçük olan üçüncü sınıfların hem zorba hem de kurban davranışlarını dördüncü sınıflara göre daha çok gösterdikleri belirlenmiştir.

Araştırmanın bu sonucuna paralel olarak bazı araştırmalarda zorbaca davranışlara maruz kalma yaşının yaşla birlikte azaldığı belirtilmektedir (Burnukara ve Uçanok, 2012; Dölek, 2002; Olweus, 1993; Salmon, James ve Smith, 1998; Şirvanlı Özen, 2006; Whitney ve Smith, 1993). Yaşa bağlı olarak zorbaca davranışların azalmasının sebebi çocukların yaşça büyüdükçe kendilerini savunabilecek sosyal beceriler edinmelerine bağlanmaktadır (Smith, Madsen ve Moody, 1999). Öte yandan Gültekin'in (2003) araştırmasından elde edilen sonuçlara göre yaşça büyük ergenlerin ilişkisel zorbalığa maruz kalma oranlarının yaşça küçük olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bazı araştırmalarda ise zorbalıkta yaşın anlamlı bir fark yaratmadığı bulunmuştur (Kapıcı, 2004; Mynard ve Joseph, 2000).

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın bu alt probleminden elde edilen bulgulara göre uygulama öncesinde öğretmenlerin tamamı okulda akran zorbalığının yoğun bir şekilde yaşandığını, daha çok teneffüslerde öğretmenlerin olmadığı alanlarda sınıf, koridor, bahçe, tuvalet, kantin gibi yerlerde meydana geldiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler akran zorbalığının 3. ve 4. sınıflarda ve erkekler arasında daha yaygın olduğunu, bu davranışın daha çok fiziksel zorbalık şeklinde olduğunu dile getirmişlerdir. Kızlar arasında yaşanan zorbalık türünün ise daha sözel ve ilişkisel olduğunu ifade etmişlerdir.

Uygulama sonrasında elde edilen bulgulara göre yine öğretmenlerin tamamı akran zorbalığının devam ettiğini fakat uygulama öncesine göre belirgin şekilde azaldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlere göre zorbalığın yine daha önce belirtilen yerlerde daha çok yaşandığı, üçüncü ve dördüncü sınıflarda daha çok olduğu, erkekler arasında daha çok meydana geldiği belirtilmiştir. Erkekler arasında fiziksel zorbalığın yine yaygın olmasına rağmen bu davranışın önemli derecede azaldığı ya da şekil değiştirdiği, kızlar arasında da bu davranışın yine sözel ve ilişkisel olarak önceki duruma göre daha az yaşandığı ifade edilmiştir. Yapılan etkinlikler ve uygulamaların öğretmenler ve öğrenciler tarafından olumlu karşılandığı, öğrenci ve veliler üzerinde olumlu yönde etki ettiği, zorbaca davranışların azaldığı, buna karşın iletişim, etkileşim, problem çözme becerisinin arttığı, nezaket sözcüklerinin, yardımlaşma, paylaşım, sorumluluk, işbirliği, empati gibi becerilerin arttığı belirtilmiştir.

Araştırmada öğretmenlerin, uygulanan program öncesi ve sonrası erkek öğrencilerin zorbalık davranışlarına daha çok maruz kaldıkları, davranışların yaygın olarak fiziksel olduğu, kız öğrencilerin daha çok sözel ve ilişkisel olarak bu tür davranışlara maruz kaldıkları ile ilgili görüşleri bazı araştırmaların bulguları ile örtüşmektedir (Çankaya, 2011; Kapıcı, 2004; Smith ve Sharp, 1994). Erkeklerin çoğunlukla fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları (Mynard ve Joseph, 2000; Whitney ve Smith, 1993), özellikle zorbalığın sözel ve ilişkisel boyutu düşünüldüğünde kız öğrencilerin bu davranışlara maruz kalma oranlarının daha yüksek olduğu (Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Mynard ve Joseph, 2000; Pekel Uludağlı ve Uçanok, 2005) yapılan diğer araştırmalarda da yine ortaya koyulmaktadır. Ayrıca birçok araştırmada akran zorbalığına maruz kalma riskinin kızlar için de erkek öğrenciler kadar fazla olduğu ortaya koyulmuştur (Austin ve Joseph, 1996; Baldry ve Farrington, 2005; Mynard ve Joseph, 2000; Whitney ve Smith, 1993).

Öğretmenlerin akran zorbalığının en fazla meydana geldiği alanlar ile ilgili görüşleri Koç'un (2006) araştırmasında elde ettiği sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Araştırmada uygulama ya da önleme programı sonrasında öğrencilerde zorbalık davranışlarının azalması sonucu; Akcan ve diğerleri (2016) ve Gökkaya ve Sütcü'nün (2018) araştırmalarında elde ettikleri sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Bu araştırmalarda uygulanan önleme programı ile öğrenciler duygu eğitimi, kendine güvenme, problem çözme/baş etme stratejileri, iletişim, duyguların kontrol edilmesi gibi konularda eğitim almış ve bunun sonucu olarak zorbalık davranışlarında azalmalar meydana geldiği saptanmıştır. Ayrıca Akyol, Yıldız ve Akman (2018), Külcü (2015) ve Önder ve diğerleri (2016) araştırmalarında zorbalıkla mücadele programlarının etkili olabilmesi için okulun tamamına yönelik çalışmaları kapsaması gerektiğinden bahsetmektedirler. Bu da bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Araştırmada yapılan gözlem ve görüşmeler, araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırmacı aynı zamanda okulda görev yapan bir sınıf öğretmenidir. Araştırmacının okulda görev yapmasının, araştırma sonuçlarını olumlu ya da olumsuz etkilemediği varsayılmıştır.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar ve Tartışma

Araştırmanın beşinci alt probleminden elde edilen bulgulara göre araştırma öncesinde okulun neredeyse her alanında, öğrencilerin büyük bir çoğunluğu arasında yaygın olarak akran zorbalığının yaşandığı tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına göre yaşça büyük olan çocuklar (3. ve 4. sınıf) arasında akran zorbalığının daha fazla olduğu, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre özellikle fiziksel zorbalık türüne daha çok maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Kız öğrenciler arasında ise sözel ve ilişkisel olarak zorbalık davranışlarının mevcut olduğu belirlenmiştir.

Uygulama sürecinde gözlemler sonucunda elde edilen bulgulara göre akran zorbalığının devam ettiği fakat araştırma öncesindeki duruma göre belirgin düzeyde azalmalar yaşandığı tespit edilmiştir. Öğrenciler arasında yaşanan zorbalık türünde araştırma öncesinde çoğunlukla fiziksel zorbalık görülürken, uygulama esnasında bu davranışların azalmalar gösterdiği ya da tür değiştirdiği ortaya çıkmıştır. Uygulama sürecinde yapılan gözlemlere göre birinci ve ikinci sınıf öğrencilerinde bu davranışların araştırma öncesine göre oldukça azaldığı görülmüştür. Üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinde ise azalmalar ile birlikte kendilerinden yaşça küçük öğrencilere olumlu davranışlarda örnek olma davranışı oluşmaya başlamıştır. Bu süreçte erkek öğrenciler bu tür davranışlara daha çok maruz kalmışlardır. Fakat uygulamalar esnasında hem erkek öğrencilerde hem de kız öğrencilerde olumlu değişimler meydana gelmişlerdir. Öğrenciler uygulama süreci boyunca her hafta yapılan etkinliklerle iletişim, etkileşim, empati, zorbalıkla baş etme, duygularını fark etme gibi konularda daha bilinçli davranmışlardır.

Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

1. Bu çalışmada akran zorbalığını önlemek için tüm okulu kapsayan etkinlikler geliştirilmiştir. Elde edilen sonuç doğrultusunda akran zorbalığının azaldığı ortaya çıkmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda da öğrenci, idareci, aile, rehberlik servisinin içinde olduğu kapsayıcı çalışmalar yapılabilir.
2. Bu çalışmada oluşturulan etkinlikler belirli standartlar ölçüsünde bir programa dönüştürülüp farklı okul, kurum ya da ortamlarda uygulanabilir. Programın daha sonra ilçe, il, bölge ve ülke bazında adım adım genele yaygınlaştırılması sağlanabilir.
3. Bu çalışmada bir okulun tamamı deney grubu olarak kullanılmış, kontrol grubuna yer verilmemiştir. Farklı çalışmalarda başka bir okula da kontrol grubu olarak yer verilebilir.
4. Akran zorbalığının belirlenmesinin sadece nicel veri toplama araçlarıyla belirlenmesi sağlıklı olmayabilir. Bu çalışmada olduğu gibi diğer çalışmalarda da akran zorbalığı değerlendirilirken hem nicel hem de nitel veri toplama yöntemleri kullanılabilir.
5. Araştırmada sınıf ve cinsiyete göre akran zorbalığında farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Bu farklılıkların nedenlerini ortaya koyacak derinlemesine araştırmalar yapılabilir.

Teşekkür

Araştırmanın ortaya çıkmasında katkısı büyük olan Hüseyin Avni Ateşoğlu İlkokulu yönetici, öğretmen ve velilerine, ayrıca Mert Öktem ve Veysel Karani Gülersoy'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Kaynakça

- Akcan, A., Akcan, F. ve Sarvan, S. (2016). Ortaokul öğrencilerinde zorba davranışların önlenmesine yönelik bir girişim programı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5, 259-265.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akyol, N. A., Yıldız, C. ve Akman, B. (2018). Öğretmenlerin akran zorbalığına ilişkin görüşleri ve zorbalıkla baş etme stratejileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 439-459.
- Ando, M., Asakura, T. ve Morton, S. B. (2005). Psychosocial influences on physical, verbal and indirect bullying among Japanese early adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 25(3), 268-290.
- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year-old Greek school children. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56.
- Arslan, N. ve Akın, A. (2016). Çözüm odaklı kısa süreli grupla psikolojik danışmanın lise öğrencilerinin akran zorbalığına etkisi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 6(1), 72-84.
- Austin, S. ve Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 51-54.
- Ayas, T. (2008). *Zorbalığı önlemede tüm okul yaklaşımına dayalı programın etkililiği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8(3), 263-284.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15(29), 68-82.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı-istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (13. bs.). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Craig, W. M. ve Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48, 577-582.
- Crick, N. R. ve Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social psychological adjustment. *Child Development*, 66(3), 710-722.
- Crothers, L. C. ve Levinson, E. M. (2004). Assessment of bullying: A review of methods and instruments. *Journal of Counseling & Development*, 82, 496-503.
- Çankaya, İ. (2011). İlköğretimde akran zorbalığı. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1).
- Doğan Ateş, A. ve Yağmurlu, B. (2010). Examining victimization in Turkish schools. *European Journal of Educational Studies*, 2(1), 31-37.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, S. (2013). *Örnek grup rehberliği etkinlikleri* (10. bs.). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ertunç, G., Yögev, P. ve Kılıç, G. (2013). *Akran zorbalığı önleme programı*. http://cankayaram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/06/06/119806/icerikler/akran-zorbalg-onlemeprogram_985873.html adresinden erişildi.
- Eslea, M. ve Rees, J. (2001). At what age are children most likely to be bullied at school?. *Aggressive behavior*, 27(6), 419-429.
- Eweniyi, G., Adeoye, A., Ayodele, K. O. ve Raheem, A. (2013). The effectiveness of two psycho-social behavioural interventions on adolescents' bullying behaviour among Nigerian adolescents. *Journal of Studies in Social Sciences*, 4(2), 246-261.

- Ferguson, C. J., Miguel, C. S., Kilburn Jr, J. C. ve Sanchez, P. (2007). The effectiveness of school-based anti-bullying programs: A meta-analytic review. *Criminal Justice Review*, 32(4), 401-414.
- Fox, C. L. ve Boulton, M. J. (2003). Evaluating the effectiveness of a social skills training (SST) programme for victims of bullying. *Educational Research*, 45(3), 231-247.
- Gladden, R. M., Vivola Kantor, A. M., Hamburger, H. M. ve Lumpkin, C. D. (2014). *Bullying surveillance among youths: Uniform definitions for public health and recommended data elements, version 1.0*. Atlanta, GA; National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education. <https://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/bullying-definitions-final-a.pdf> adresinden erişildi.
- Gökkaya, F. ve Sütçü, S. T. (2018). İlköğretim öğrencilerinde zorbalık eğilimini azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı bir müdahale programının geliştirilmesi ve etkililiğinin değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 43(193), 91-108.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2). <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/565/436> adresinden erişildi.
- Gültekin, Z. (2003). *Akran zorbalığı belirleme ölçeği geliştirme çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15), 47-61.
- Hawker, D. S. J. ve Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.
- Hughes, G. (2005). *The relationship between bullying and achievement: A study of related school and family factors* (Yayımlanmamış doktora tezi). The University of Calgary, Alberta, Canada.
- Juvonen, J., Nishina, A. ve Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 92, 349-359.
- Kapıcı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, 37(1), 1-13.
- Karaman Kepenekçi, Y. K. ve Çinkır, S. (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse*, 30, 193-204.
- Klomek, A. B., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I. S. ve Gould, M. S. (2007). Bullying, depression and suicidality in adolescents. *Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 46(1), 40-49.
- Koç, Z. (2006). *Lise öğrencilerinin zorbalık düzeylerinin yordanması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kutlu, F. (2005). *The effect of bullying management training on bullying behaviors of elementary school students* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Külcü, P. D. (2015). *Çocuklarda akran zorbalığı ve benlik saygısının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Mynard, H. ve Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26, 169-178.
- Northeast Foundation for Children, Inc. (2012). Greeting idea: Secret handshake. <http://www.responsiveclassroom.org/blog/greeting-idea-secret-handshake> adresinden erişildi.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school. Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35(7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1995). Bullying or peer abuse at school: Facts and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 4, 196-200.

- Önder, F. C., Yurtal, F. ve Özsezer, S. C. (2016). Okullarda zorbalığı önleme ve müdahale etmeye yönelik yapılan uygulamalar: Psikolojik danışman görüşleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 52, 57-70.
- Peace First. (2012). Peace game. (Ashoka Fellow Eric Dawson tarafından oluşturuldu). <http://www.peacefirst.org> adresinden erişildi.
- Pekel, N. (2004). *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pekel Uludağlı, N. ve Uçanok, Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/ kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20(56), 77-92.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Pişkin, M. (2005). *Okulda akran zorbalığı*. Ankara Valiliği İl Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümü "Okullarda Şiddet" Panelinde sunulmuş bildiri, Ankara.
- Pişkin, M. (2006). *Akran zorbalığı olgusunun ilköğretim öğrencileri arasındaki yaygınlığının incelenmesi. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri*, İstanbul.
- Pişkin, M. ve Ayas, T. (2011). Akran zorbalığı ölçeği: Çocuk formu. *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 44-66.
- Potler, S. (2015). Move this world. <http://www.movethisworld.org> adresinden erişildi.
- Punch, K. P. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş nicel ve nitel yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Salmon, G., James, A. ve Smith, D. M. (1998). Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children. *BMj*, 317(7163), 924-925.
- Smith, P. K. ve Sharp, S. (1994). *School bullying: Insights and perspectives*. Routledge, London.
- Smith, P. K., Madsen, K. C. ve Moody, J. C. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*, 41(3), 267-285.
- Sutton, J. ve Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the participant role approach. *Aggressive Behavior*, 25, 97-111.
- Şirvanlı Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(58), 77-94.
- Tübitak ve Ankara Üniversitesi. (t.y.). *Okullarda şiddet ve zorbalığın önlenmesi öğretmen el kitabı*. https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/56279/mod_resource/content/0/%C5%9Eiddet%20%C3%96%C4%9Fretmen%20El%20Kitab%C4%B1.pdf adresinden erişildi.
- Uysal, A. (2003). *Şiddet karşıtı programlı eğitimin öğrencilerin çatışma çözümleri, şiddet eğilimleri ve davranışlarına yansımaları* (Doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Whitney, I. ve Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bullying in junior, middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3-25.
- Wilczenski, F. L., Steegmann, R., Braun, M., Feeley, F., Griffin, J., Horowitz, T. ve Olson, S. (1997). Children as victims and victimizers. *School Psychology International*, 18(1), 81-89.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.